

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

בכל המדינות המתקנות, נקבע סדר עדיפויות וקדימויות של הטיפול בחולים (Triage) באירוע רב נפגעים. סדר זה, נדון גם בתקופת מגיפת הקורונה (Covid 19), כאשר לא היו די מכוונות הנשמה לצורך כל הזקוקים להם, ונשאלה השאלה, איזה חולה יחובר ראשון למכוונת ההנשמה. ושב ועלה לסדר היום עתה [חורף תשפ"ד], בעקבות חטיפתם של חיילים ואזרחים ישראליים - האם ניתן לקבוע סדר קדימויות, את מי לשחרר תחילה מהשבי.

בדברי חז"ל והפוסקים נאמרו סדרי קדימויות **בהצלת חיים, הלכות צדקה ופדיון שבויים**. ויש לברר:

- האם יש להשוות בין דיני קדימויות בהצלת נפשות לדיני קדימויות בפדיון שבויים.
- כיצד, מיושמים סדרים אלו במציאות החיים, הלכה למעשה.
- האם ניתן ללמוד מסדרי הקדימויות **בעת שלום**, כיצד יש לנהוג **בזמן מלחמה** - הן בנוגע **להצלת נפשות** והן בנוגע **לפדיון שבויים**.

א. בדברי המשנה במסכת הוריות (פ"ג משנה ז-ח) נשנו סדרי הקדימויות 'להחיות' ולפדיון שבויים: "האיש קודם לאשה **להחיות** ולהשיב אבדה. והאשה קודמת לאיש **לכסותו** ולהוציאה מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים לקלקלה, האיש קודם לאשה". ופירש רש"י (הוריות יג, א) "עומדים בקלקלה, האיש למשכב זכור".

עוד נאמר במשנה הסמוכה שם: "כהן קודם ללווי, לוי לישראל, ישראל לממזר. אימתי, בזמן שכולם שווים. אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ".

רבותינו הראשונים נחלקו בפירוש דברי המשנה שהאיש קודם לאשה **'להחיות'** - האם הכוונה למצב שבו יש סכנת חיים, והשאלה היא את מי צריך **להציל** קודם. או שהכוונה למצב של דוחק ועניות, והשאלה היא את מי צריך **להאכיל ולפרנס** קודם. היסוד למחלוקתם הוא יישוב דברי המשנה במסכת הוריות, שנתפרשה בה קדימות האיש לאשה, העומדים לכאורה בסתירה לדברי הגמרא במסכת כתובות (סז, א) שבה מפורשת קדימות האשה לאיש: "יתום ויתומה שבאו להתפרנס, מפרנסים את היתומה ואחר כך מפרנסים את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אשה דרכה לחזור".

התוספות (נזיר מז, ב ד"ה והתניא) ביארו את דברי המשנה בהוריות **"להחיותו"**, לענין **קדימויות בהצלת נפשות** כאשר יש צורך 'לפקח את הגל' - ובזה **האיש קודם**, ואילו בגמרא בכתובות מדובר ב**פרנסה וכסות**, ובזה האשה קודמת. וכן מתבאר בדברי הבית יוסף (יו"ד סי' רנא סע' ח) שהביא את דברי הגמרא בכתובות, וכתב: "והא דתנן בסוף הוריות, האיש קודם לאשה **להחיות** ולהשיב אבדה, והאשה קודמת לאיש **לכסותו** ולהוציאה מבית השבי. צריך לומר דלהחיות היינו **להצילם** אם הם טובעים בנהר וכיוצא. אבל אכילה לא בכלל להחיות הוא, אלא דינה כדן הכסות, ותנא כסות והוא הדין לאכילה". ומבואר בדבריו כי פירש את דברי המשנה **"להחיות"**, לענין **הצלת נפשות** שהאיש קודם לאשה. ובגמרא בכתובות מדובר לענין **פרנסה**, שהאשה קודמת לאיש.

אולם הרשב"א (הובא בשיטה מקובצת, כתובות שם) יישב את הסתירה בין המשנה בהוריות והגמרא בכתובות באופן אחר: "יתום ויתומה שבאו להתפרנס, פירוש פרנסה **כסות**, מפרנסים את היתומה ואחר

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

כך מפרנסים את היתום, וכדתנן בהוריות (יג, ב) האשה קודמת לכסותה ולפדותה. אבל במזנות מפרנסים את היתום ואחר כך מפרנסים את היתומה, וכדתנן התם האיש קודם להחיותו, דכתיב (ויקרא כה, לו) וְחִי אָחִיךָ עִמָּךְ, אחיך קודם לאחותך. ומפורש בדבריו כי במשנה בהוריות כלל לא מדובר על הצלת חיים, אלא על פרנסה, ו"להחיותו" פירושו במזנות. ולפי שיטתו, אין כל מקור לכך שבהצלת נפשות האיש קודם לאשה.

גם המאירי (הוריות יב, ב) פירש כי "להחיותו" הכוונה למזנות, ואת הסתירה בין המשנה בהוריות לגמרא בכתובות תירץ באופן אחר: "בששניהם באים להחיות, ורצה לומר להאכיל שכתבנו שהאיש קודם, פירושו בשאין אפשר לו לְחַזֵּר [על הפתחים], הא אם אפשר לו, האשה קודמת אף להאכיל, שהאיש דרכו לחזר ולא האשה, כמו שהתבאר בששי של כתובות (סז, א)". וגם לשיטתו מפורש, כי במשנה בהוריות לא מדובר כלל על קדימויות בהצלת נפשות, ו"להחיותו" היינו במאכל.

סדרי קדימויות "להחיות" - פסק הלכה

ב. סדרי הקדימויות שנשנו במסכת הוריות, לענין צדקה ופדיון שבויים, הובאו להלכה בדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פ"ח הלכה טו-יח) "האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות, ולהוציא מבית השבי, מפני שהאיש דרכו לחזר, לא האשה, ובושתה מרובה. ואם היו שניהם בשביה ונתבעו שניהם לדבר עבירה, האיש קודם לפדות לפי שאין דרכו לכך". ובהמשך: "היו לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה, ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולם, מקדימים את הכהן ללוי ולוי לישראל וכו'. במה דברים אמורים, בשהיו שניהם שווים בחכמה, אבל אם היה כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכם, תלמיד חכם קודם, וכל הגדול בחכמה קודם את חברו". דינים אלו הובאו להלכה גם בשלחן ערוך בהלכות צדקה (יו"ד סימן רנא סע' ח).

לעומת זאת, דברי המשנה "האיש קודם לאשה להחיות" לענין הצלת נפשות שהוזכרו בבית יוסף [לעיל אות א] לא הובאו להלכה בדברי הרמב"ם, וגם רבי יוסף קארו שהביא את דברי המשנה בהוריות בחיבורו בית יוסף, לא הביאם להלכה בשלחן ערוך. והתמיהה המתבקשת, מדוע הרמב"ם והשלחן ערוך, לא פסקו להלכה מה הדין כשיש סכנת נפשות - את מי צריך להקדים ולהציל, וצ"ע.

מאידך גיסא, הרמ"א (יו"ד סי' רנב סע' ח) כתב בהמשך למה שכתב השלחן ערוך: "פודים האשה קודם האיש, ואם רגילים במשכב זכור, פודים האיש קודם", וזה לשונו: "ואם שניהם רוצים לטבוע בנהר, הצלת האיש קודם". ומפשטות דבריו נראה כי פסק להלכה את דברי הבית יוסף ללמוד מהמשנה בהוריות "האיש קודם לאשה להחיות", סדרי קדימות בידי הצלת נפשות. וכן כתב הט"ז (ס"ק ו) "פירוש, שאיש ואשה הם בסכנת טביעה בנהר. ונלמד ממשנה סוף הוריות האיש קודם לאשה להחיותו, ממילא לכל סכנה של מיתה. ונראה לי הטעם, שאיש חייב טפי במצוות", וכן מבואר בדברי הש"ך שם (ס"ק ז).

בביאור דברי הרמב"ם והשלחן ערוך שהשמיטו דין זה להלכה, כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן א) "כי גם הרמב"ם פירש שהמכון במשנה דהוריות הוא לא על פיקוח נפש ממש, כי אם בלהחיות למזנות" - כדעת הרשב"א והמאירי. ולכן השמיט מהלכותיו את דברי המשנה "האיש קודם לאשה להחיות", כי "הרמב"ם דחה בזה סוגיא זאת בהוריות מפני סוגיא אחרת בכתובות, יתום ויתומה שבאו להתפרנס, מפרנסים את היתומה ואחר כך מפרנסים את היתום. ופירש שהכוונה בכתובות היא בין לכסות ובין למזנות, וסוגיות חלוקות והכריע לפסוק כסוגיא בכתובות".

ואכן גם בשו"ת להורות נתן (חלק יב יו"ד סימן פ) כתב, כי לשיטת הרשב"א והמאירי "דהמשנה דהוריות שהאיש קודם להחיותו מיירי במזנות, אין הכרח לדינו של הבית יוסף, דבשניהם טובעים בנהר האיש קודם. שהרי הבית יוסף הכריח דינו זה מחמת סתירת הסוגיות בכתובות והוריות, לפרש דלהחיות

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

שאמרו בהוריות דהאיש קודם מיירי בטובעים בנהר, וכמו שכתב "וצריך לומר דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר". אבל למאי שפירש הרשב"א דלהחיות מיירי במזונות, והאיש קודם משום דכתיב וְחִי אֲחִיקָךְ עִמָּךְ ולא לאחותך, אם כן יש לומר דהיכי דשניהם טובעים בנהר לא אמרין דהאיש קודם".

בביאור שיטתם כתב הלהורות נתן, כי לענין **הצלת חיים** אין להבדיל בין איש לאשה "דהא חיוב ההצלה מטביעה בנהר הוא מצד הלאו של לא תַעֲמֹד עַל דָּם רַעַךְ או משום אבדת גופו, וכמבואר בסנהדרין (עג, א) וברמב"ם (הלכות מרוצח פ"א הי"ד). ודין זה שייך אף באשה, דהא גם אשה היא בכלל רַעַךְ. ונמצא דבאשה איכא חיוב להצילה כמו באיש. דדוקא לענין **מזונות**, דהמצוה היא מצד וְחִי אֲחִיקָךְ עִמָּךְ, בזה כתב הרשב"א דאשה גרועה מאיש דאמרין אחיך ולא אחותך. אבל כששניהם עומדים לטבוע, דהחיוב להצילם הוא מצד הלאו דלא תַעֲמֹד עַל דָּם רַעַךְ, אין הבדל בין איש לאשה, דעל תרואה קאי הלאו".

סדרי קדימויות בטיפול רפואי - חולה מסוכן או בעל סיכויי ההחלמה הגבוהים

ג. בספר נשמת אברהם (יו"ד סימן רנב ס"ק ב) הביא את דברי הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה תנינא סימן פו אות א) "ובנוגע לקיתון [מים] הנמצא אצל אדם שלישי, היה נלענ"ד דיתכן שצריך להקדים ולהציל את האיש שיש לו זכות קדימה, כדתנן בסוף מסכת הוריות, באופן כזה שברור הדבר שאם יתן את הקיתון מים לשניהם ימותו ודאי שניהם ברעב, וידעתי שאומרים אחרת". וכתב על זה הנשמת אברהם: "אך אם לאחד ודאי אפשר להציל והשני רק בספק, אז אין דוחים ודאי מפני ספק (פמ"ג סי' שכח משב"ז ס"ק א, ושו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' כח ס"ק ג)".

ועוד כתב בנשמת אברהם: "אך אם הרופא כבר התחיל לטפל בחולה אחד או חיבר אותו למכשיר ובא חולה שני שזקוק לטיפול של הרופא או לאותו מכשיר, אסור לרופא לעזוב את החולה הראשון כדי לטפל בשני, וכן אסור לקחת את המכשיר מהחולה הראשון כדי לחברו לחולה השני. וזה אע"פ שהחולה הראשון רק בספק אם הוא יתרפא על אף הטיפול והשני ודאי יתרפא אם יקבל הטיפול כעת. וכן אפילו אם הראשון הוא אדם זקן מופלג וחולה, והשני אדם שבעיקרו בריא וצעיר. וכן כתב לי הגרש"ז אויערבך: אין דוחין נפש מפני נפש אפילו להציל עצמו או אחרים, אפילו לחכם גדול וצדיק גמור שרבים צריכים לו, בקירוב מיתתו של איש פשוט זקן מופלג, אפילו חרש ושוטה שהוא רק למשא על המשפחה, כי רק לענין **הצלה** יש דין קדימה". כלומר, דברי המשנה לקבוע סדרי קדימויות בהצלת נפשות נאמרו רק **קודם** הטיפול הרפואי בחיים - במי צריך להקדים ולטפל. אולם כאשר כבר **התחילו** לטפל בחולה, אסור בשום פנים ואופן להפסיק את הטיפול בו על מנת לטפל בחולה אחר, כי "אין דוחין נפש מפני נפש".

בספר שבתו יתן ורפא ירפא (עמ' 127) סיכם את השיטות: "דעת הגרש"ז אויערבך, שבמצב בו יש כמה חולים או פצועים והאחד מהם הינו **בעל סיכויים גדולים יותר** להפיק תועלת מן הטיפול הרפואי, אזי על הרופאים להעדיפו על פני החולים האחרים, ולהעניק לו את הטיפול הרפואי, אפילו אם הוא עם הארץ והם תלמידי חכמים. כך פסק גם הגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חושן משפט ח"ב סימן עג אות ב) כי יש להעדיף את החולה שסיכוייו להירפא הם הגדולים ביותר. ברם הפרי מגדים וכן הציץ אליעזר פוסקים, כי בכל מקרה יש עדיפות **למי שזקוק יותר לטיפול מציל חיים**. ולפי זה במצב בו המטפל נדרש לבחור במי לטפל, ויש לפניו אדם הנתון **בסכנת חיים ודאית** ואדם אחר הנתון **בספק סכנת חיים**, כי אז יש לטפל תחילה באדם הנתון בסכנת חיים ודאית, והוודאי דוחה את הספק, גם אם אותו אדם הנתון בספק סכנת חיים הינו בעל סיכויים גדולים יותר להירפא".

סדרי קדימויות להצלת חיים - מנהג העולם וההוראה למעשה

ד. כאמור לעיל, הרמב"ם ומרן השלחן ערוך לא פסקו להלכה את ההלכה שבהצלת נפשות יש להקדים את האיש לאשה, לעומת הרמ"א שפסק כן להלכה.

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

בהוראה למעשה בזה, כתב החזון איש (חושן משפט, ליקוטים סימן כ, מסכת בבא מציעא דף סב, א) כי יש לקבוע את דברי המשנה להלכה: "ונראה דאם יש לאחד מים ולפניו שני צמאים, נראה דחייב ליתן לאחד כיון דבשביל חייו קודמין אמרה תורה דחיי עולם שלו קודם לחיי שעה של שנים, גם הנותן צריך להשתדל טפי בהצלת חיי עולם. ואם אחד מהם קודם לחברו, כגון כהן ואינך דתנן בהוריות, הקודם זוכה. ואם שניהם שווים, נותן למי שירצה". וכן נקט הרב אונטרמן, הרב הראשי לישראל (שבט מיהודה, שער ראשון עמ' סט) "כשאין סממני הרפואה מספיקים, ויש כאן חשש סכנה וצריכים לבחור לחלקם על פי זכות קדימה, יקדים לפי חשיבותם העצמית כמפורש במשנה דהוריות, ולא יתחשבו בקרבת משפחה או בידידות".

וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (חלק י סימן קסז אות א) בדיני קדימה בהצלת נפשות, הקדמת איש לאשה, "אם הנדון כך שאיש ואשה לפניו ואי אפשר להציל אלא אחד, כולם מודים למה שכתבו התוספות בנזיר והבית יוסף והש"ך [אות א] דהאיש קודם לאשה, דכיון דעל כרחנו עלינו להכריע, זאת הכרעת דעת תורה, וכיוצא בזה לענין כהן ולוי והשאר שם. ונדון זה הוא כעין הא דבבא מציעא (סב, א) ברבי עקיבא ובן פטורא, דיש הכרעה במצב כזה מדין חייו קודמים. והכי נמי יש הכרעה במצב כזה מכוח קדימת מעלת הניצל". בדברי הגמרא בבא מציעא דרש בן פטורא: "קיתון של מים, אם שותים שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב, מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו". עד שבא רבי עקיבא ולימד: "וְחַי אַחִיקָה עִמָּךְ, חייו קודמים לחיי חברך". ומבואר בדברי רבי עקיבא כי כשמתעורר ספק את מי להציל, יש להכריע בתורה מדין "חייו קודמים". ומכאן, שגם במקרים אחרים שיש בהם ספקות את מי להציל, יש להכריע על פי דעת תורה "מכוח קדימת הניצל" - דהיינו הסדר המפורש במשנה במסכת הוריות.

אולם בספר נשמת אברהם (יו"ד סימן רנא ס"ק א) כתב: "שני חולים שבאו בבת אחת לרופא ושניהם שווים בחומרת מחלתם ומצבם, לכאורה על הרופא לטפל בהם לפי סדר העדיפויות המובא במשנה בסוף הוריות. אך דומני שאין נוהגים כן". ובטעם "מנהג העולם" שאינם מקפידים על סדרי הקדימויות שנקבעו במשניות במסכת הוריות, כתב: "לענין תלמיד חכם קודם לעם הארץ, אולי אפשר להסביר את מנהג העולם לפי הגמרא (בבא בתרא י, ב) ובתוספות (שם ד"ה עליונים) שאין אנו יודעים לשקול בין התורה והמצוות של יהודי אחד כנגד השני. וכבר כתבו הפוסקים דאין לנו דין ת"ח בזמן הזה. אך באדם שמפורסם כת"ח או צדיק, ודאי צריכים להקדימו לכל דבר. וכן לענין קדימת איש לאשה, עיין במעשה דאבא חלקיה (תענית כג, א) וכן במעשה דמר עוקבא (כתובות סז, ב), ששוב אין אנו תמיד יודעים למי זכויות גדולות יותר, ולכן אין המנהג היום להקדים איש לאשה בכל דבר. ושמחתי כשראיתי באגרות משה (חו"מ ח"ב סימן עד אות א) שכתב, ואף ענין קדימה ליכא אלא במה שתנן במתני' דסוף הוריות, ואף באלו קשה לעשות מעשה בלא עיני גדול. וכן כתב הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה תנינא סימן פו אות א), עיין בסוף מסכת הוריות במשנה ובגמרא סדר של עדיפות בענין הצלה משבי וכן לענין צדקה וכדומה, אך חושבני שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי זה".

ידידי רבי צבי שטר, מראשי ישיבת רבנו יצחק אלחנן בניו יורק (פסקי קורונה, עמ' 35) הטעים את דבריהם: "ומסתמא היינו טעמא, שגברים מקיימים יותר מצוות מאשר הנשים, שפטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, ובזמננו יש הרבה נשים שעוסקות בתורה ובמצוות יותר מאשר הגברים".

ולמעשה גם בתשובתו של הציץ אליעזר [אות ג] מבואר טעם זה, כסיבה להשמטת הלכה זו מדברי הרמב"ם, הטור והשלחן ערוך: "עוד אני מהרהר דבר מה בקשר לקטע דין המשנה של 'האיש קודם לאשה להחיות', וליישב זה מה שהשמיטו זה הרמב"ם הטור והשו"ע. ושיהא מיושב אפילו לפי המפרשים שהמדובר בפיקוח נפש ממש, והוא זה. דהנה הרמב"ם פירש (פירוש המשניות, הוריות שם) הטעם לזה דאיש קודם לאשה, מפני שאיש חייב בכל המצוות לכן הוא מקודש ממנה. ואם כן לפי טעמו זה של הרמב"ם, יוצא שדין זה אין לו חלות אלא רק אם המדובר באיש מקיים כל המצוות כפי שמצווה,

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

אבל אחרת לא. ובמקרה שאשה כן מקיימת המצוות המוטלות עליה, והאיש לא, אזי מתהפך הדין והאשה קודמת. ועל כן יתכן דמשום כך לא הזכירו הרמב"ם והש"ע דין זה של האיש קודם לאשה להחיות, מכיון שזה לא מוגדר כדבר הקבוע, אלא הדבר תלוי לפי מידת הקיום של המצוות שהאיש והאשה מקיימים, ולפי הניתונים והשיקולים שיהא בזה למצילים באותה שעה". ומתוך כך מסקנתו למעשה היא: "ולכן מצאו לנכון לא לקבוע בזה מסמרות נטועים והשאירו את הדבר להכרעת המתעסקים".

כיוצא בזה הכריע בשו"ת להורות נתן [אות ב] במענה לשאלת חברי הצלה, האם יש להקדים איש לאשה בהצלת חיים לאור דברי המשנה בהוריות - שאין לו קדימות, על פי המבואר בדבריו בטעם השמטת הרמב"ם והש"ע לדין זה, משום שלשיטתם "להחיות" האמור במשנה פירושו אוכל ופרנסה ולא הצלת חיים.

[היעב"ץ כתב בספרו מגדל עוז (אבן הבוחן, פנה א ס"ק צב) "עוד יש דין קדימה לבחור על זקן סתם, ולזקן בריא על חולה". ומבואר בדבריו כי יש להעדיף צעיר על פני זקן. וכמו כן, זקן בריא על פני חולה. ככל הנראה למד זאת מדברי ספר חסידים (סימן תרעא) שכתב: "יש עוון גדול יותר, כאשר הורגים בחור הראוי להוליד מאשר כאשר הורגים אדם שאינו ראוי להוליד יותר". אולם לדעת האגרות משה (חו"מ ח"ב סימן עה אות ז) הגיל איננו מהווה גורם בקביעת הקדימות לטיפול הרפואי. ועל כן כאשר באים זקן וצעיר יחד, יש לקבוע את סדר הטיפול בהם על פי סדר הקדימויות האמור במשנה, או על פי מצבם הרפואי, אך בשום פנים ואופן לא על פי גילם].

• • •

ממוצא הדברים נבוא לדון, האם ניתן ללמוד מסדרי הקדימויות בהצלת נפשות שנאמרו בעת שלום, כיצד יש לנהוג בזמן מלחמה - הן בנוגע להצלת נפשות והן בנוגע לפדיון שבויים.

בדיני "מלחמה" אין שיקולים של "פיקוח נפש"

ה. כבר הבאנו לעיל [סימן ב אות ד] את דברי המנחת חינוך (מצוה תכה) כי למלחמה "כללי הלכה" שונים, ואף שבכל התורה סכנת "פקוח נפש" דוחה את קיום המצוות, שונה הדין בשעת מלחמה - שגזרה התורה להסתכן ביציאה למלחמה. והדברים פשוטים מסברא, שהרי אילו היינו אומרים "פקוח נפש דוחה את כל התורה כולה", היאך היה מותר לצאת להילחם. וגם יש לכך ראייה פשוטה, מכך שהתורה התירה מלחמת "רשות", ואף שלכאורה יש בכך כמובן חשש ברור של סכנות נפשות - ומוכח איפוא, כי בדיני "מלחמה" אין שיקולים של "פיקוח נפש". ויסוד הדברים מפורש גם בדברי הנצי"ב (מרומי שדה, עירובין מה, א) והגרי"ז מבריסק (פרשת בשלח ד"ה זבולון), שהבאנו שם.

לפי זה חידש רבי צבי שכטר בספרו בעקבי הצאן (סימן לב) כי מדינת ישראל מאז הקמתה ועד היום, היא במצב מלחמה, ובמצב מלחמה לא נאמרו הכללים של פקוח נפש: "אף דאין שמה חיילים ערבים היורים בתותחים ואין אווירונים הזורקים פצצות, מכל מקום על פי הלכה מדינת ישראל היום היא במצב של מלחמה עם הערבים".

כראיה לדבריו, סיפר הרב שכטר כי בסוף קיץ תש"ל, כשנחטף לירדן מטוס ובו שהה רבי יצחק הוטנר עם בני משפחתו, רצו תלמידיו העשירים לפדותו בסכום של כמה מליוני דולר, ודנו הרבנים האם ראוי לעשות כן, על פי המבואר בתוספות בגיטין (נח, א ד"ה ואיכא) כי תלמיד חכם מופלג פודים ביתר מכדי דמיו. ואז טען רבי יעקב קמינצקי, ראש ישיבת תורה ודעת: "דאין החשבון הזה צודק כלל, דכל הך דינא דפדיון שבויים ליתא אלא בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה אי אפשר לומר שמחוייבים להפסיק מללחום על מנת לפדות את השבויים בממון, שהרי על ידי כן נמצינו מסייעים לאוייב באמצע המלחמה, כי על ידי מתן הכספים הגדולים לאוייב הלוא יוכלו לחזק עוד יותר את מצבם במלחמה. והמשיך לומר,

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

דהנה בשנת תש"ח הקימו ממשלת יהודים בארץ ישראל, ונלחמו בהם כל הערבים שסביבותיהם. ואף שכבר הופסק האש זה כמה שנים, מכל מקום הערבים עדיין לא השלימו עם המדינה, חוץ ממצרים שעשו הסכם שלום עם מדינת ישראל. ונמצא שכל המלחמות וכל הפרעות וכל המהומות שעורכים הערבים [עד ימינו ועד בכלל], הכל המשך מאותה המלחמה הראשונה מלחמת השחרור. והיות שמדינת ישראל היתה בשנת תש"ל במצב של מלחמה, אסור היה למסור הכספים למשרד החוץ של ארה"ב על מנת למסרם לטרוריסטים, עד כאן דבריו של רבי יעקב.

על פי דבריו, כתב רבי צבי שכתר: "ובאמת קל וחומר הוא בזמן הזה, שמדינת ישראל עומדת במצב של מלחמה, וכל הפרעות והמהומות שבימינו דינם על פי הלכה כהמשך מהמלחמה הראשונה מלחמת השחרור. שהרי הערבים טוענים בפירוש ובפה מלא, שהם רוצים את ירושלים ואת תל אביב ואת חיפה וכו' וכו', וממילא צריכים אנשי צה"ל לנהוג עם כל המשתתפים באלו הפרעות, כמו שנוהגים בשעת מלחמה ממש. שאם יש צורך בכך שיירו בהם על מנת להרוג, ואם יש צורך בכך כי לפעמים מן הנמנע לברר מי הם המחבלים והטרוריסטים המארגנים את הפרעות ואת המהומות, רשאים וחייבים צה"ל להכות ואף להרוג כפי הדרוש לנצח במלחמה, אף אחרים מאותה האומה שהם חפים מפשע, וכמבואר בגור אריה למהר"ל מפראג לפרשת וישלח. וכן נראה נמי לומר דהואיל **והמצב כעת בארץ הוא מצב של מלחמה, שאין להתחשב בסכנת נפשות של היחידים**, וכאשר הבאנו מדברי המנחת חינוך והנצי"ב ומדברי שאר המחברים".

סדרי קדימויות להצלת חיים ופדיון שבויים בשעת מלחמה

ו. על פי יסודות אלו, כתב ידידי רבי שלמה דיכובסקי, דיין בבית הדין הגדול בירושלים, בספרו לב שומע לשלמה (ח"ב סימן לט) כי סדרי העדיפויות ההלכתיים בזמן רגיל, אינם קיימים במצב של מלחמה. ולאחר שהביא את דברי המנחת חינוך, כתב: "מבואר כי כל הנושא של פיקוח נפש אינו שייך במלחמה. מאותו טעם נראה שגם גדרי העדיפויות שישנם ביחיד ובצבור, אינם שייכים במצב של מלחמה. קנה המידה היחיד הוא צרכי המלחמה. ובמקרים כאלו לא פעם יש להעדיף יחיד שרבים זקוקים לו, על פני רבים. מאותו טעם מותר משיקולים של 'רוח הקרב' ו'מוראל' הלוחמים, לסכן חיילים בכדי להציל פצוע, או בכדי לפנות חללים, אף על פי שמסכנים את חייהם של מספר חיילים בשביל הצלת היחיד. הרי שלמרות שבתנאים רגילים אין כל היתר לכך, שיקולי המלחמה גוברים על כל דבר אחר, כולל חייהם של הלוחמים".

ומכאן מסקנתו כי "מטעם זה לא ניתן להשוות את הנושא של **פדיון שבויים** להלכה של "אין פודים את השבויים יתר על דמיהם". הלכה זו אינה אמורה בעת מלחמה. ובעת הצורך לשמירה על מוראל החיילים היודעים שיעשה מאמץ עליון לשחררם משבי האויב, אם מבחינת מוראל החיילים, בפרט כאשר מדובר בחייל שבוי, יש חשיבות לשחרור חייל גם במחיר כבד מאד, מותר למחליטים להביא בחשבון את השיקול הזה בין יתר השיקולים האחרים - כולל מידת הסכנה הנשקפת משחרורם של רוצחים רבים וחזרת רוצחים הללו לפעילות טרור".

דברים אלו מסתברים מאד, ובפרט בזמן שבו נמסר ונכתב השיעור בעיצומה של מלחמת 'חרבות ברזל', שפרצה בשמחת תורה תשפ"ד. במצב זה של המלחמה העקובה מדם עם רבי המרצחים, ודאי שאין מקום לסדרי העדיפויות והקדימויות להצלת חיים ושחרור השבויים, הנוהגים **בעת שלום**, אשר יסודם בהלכות "סכנה" ו"פקוח נפש" הדוחים את כל התורה כולה. והמשקל היחיד להכריע ולקבוע את סדרי הקדימויות הוא דיני "**מלחמה**", הווה אומר - תכנית המלחמה שנועדה להכניע את אויבינו ולשחרר את שבויינו.

עסקת חילופי שבויים - סדרי קדימויות בהצלה בעת שלום ובזמן מלחמה

קדימה בטיפול רפואי בזמן פיגוע טרור רב נפגעים

ז. רבי יצחק זילברשטיין (קובץ קרואי מועד, עמ' תרב) דן בהרחבה "איך חייבת להיות הקדימה בטיפול הרפואי לפי דין תורה, בזמן פגיעה המונית ח"ו, כמו שהיה בשוק מחנה יהודה וברחוב בן יהודה [חודש אב תשנ"ז], כתוצאה ממתאבדים ערבים שפיצצו עצמם והרגו יהודים רבים, כשמספר הרופאים או החובשים קטן לעומת מספר הנפגעים".

בתשובתו קבע הרב זילברשטיין, שאם על ידי הטיפול בנפגעים הבינונים ינצלו חולים רבים, ואילו הטיפול בקשים יציל רק נפגעים מועטים, ודאי שיש לטפל בבינונים תחילה. ומשל למה הדבר דומה, לשתי ספינות הטובעות בים, באחת נמצאים אנשים רבים, ואילו בשניה מעטים, שוודאי יש להעדיף את הצלת המרובים, וכתב: "וגדולה מזו דן החזון איש (סנהדרין סימן כה) באחד שרואה חץ ההולך להרוג אנשים רבים, ויכול להטותו לצד אחד ויהרג רק אחד שבצד אחד וינצלו הרבים, דיתכן שיעשה כך כדי להציל רבים".

ועוד כתב שם: "אפילו כשנמצאים לפני הרופא שני נפגעים בלבד, אחד קשה והשני בינוני, וספק לו אם יצליח להציל את הקשה, ואילו את הבינוני ברור שיוכל להציל אם יטפל בו מיד, גם בזה יש להקדים את הבינוני. וראיה לכך מהנפסק במשנה ברורה (סימן שלד ס"ק ס"ח) כשפרצה ח"ו דליקה בבית ונלכדו בו שני אנשים, אחד בריא והשני מסוכן, ואין אפשרות להציל את שניהם, יקדים את הבריא ואחר כך את המסוכן".

לענ"ד נראה על פי המבואר לעיל, כי למקרים מסוג זה, יש דיני "מלחמה". ולכן אין להחליט בהם רק במשקל של סדרי קדימויות בהצלת נפשות, אלא מתוך ההיבטים הנוגעים לשיקולים מלחמתיים, כפי הצורך. ואם כנים הדברים, לענ"ד הראשון שיוכלים לפדות מהשבי, הוא זה שיזכה לצאת, שהרי אין אנו דנים מהלכות פקוח נפש אלא מדיני מלחמה.